

ЦІННІСНЕ СТАВЛЕННЯ ДО ПРОФЕСІЇ ЯК ЧИННИК ПРОФЕСІЙНОЇ ГІДНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ТВОРЧИХ ПРОФЕСІЙ

Возна В. Ю. Ціннісне ставлення до професії як фактор професійної гідності майбутніх фахівців творчих професій. У статті на підґрунті результатів теоретичного аналізу та даних експериментального дослідження представлений взаємозв'язок параметрів: ціннісне ставлення до професії та мотиваційна готовність до професійної діяльності. Виявляються специфічні особливості ставлення до професії майбутніх фахівців творчих професій.

Ключові слова: майбутні фахівці творчих професій, мотиваційна готовність до професійної діяльності, ціннісне ставлення до професії.

Возна В. Ю. Ценностное отношение к профессии как фактор профессионального достоинства будущих специалистов творческих профессий. В статье на основании результатов теоретического анализа и данных экспериментального исследования представлена взаимосвязь между параметрами: ценностное отношение к профессии и мотивационная готовность к профессиональной деятельности. Определяются специфические особенности отношения к профессии у будущих специалистов творческих профессий.

Ключевые слова: будущие специалисты творческих профессий, мотивационная готовность к профессиональной деятельности, ценностное отношение к профессии.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими практичними завданнями.

Поняття «ціннісне ставлення до професії» виражає особистісну значущість для людини матеріальних, соціальних, культурних, моральних та інших явищ, що переживаються у якості цінностей.

У ролі структурних одиниць ціннісного ставлення до професії постають: спрямованість особистості (Л.І. Божович); ціннісні орієнтації, що визначають поведінку людини й характер міжособистісних відносин (Г.В. Массон); ціннісні установки, котрі впливають на прояв окремих актів поведінки, що реалізуються у типових ситуаціях (В.О. Ядов, І.О. Зотов, М.І. Бобнєва).

Провідною у реалізації ціннісного ставлення до професії, на думку О.І. Донцова, виступає спрямованість особистості. Незалежно від усвідомлення ціннісного ставлення, таке ставлення має дієву силу, є внутрішнім регулятором поведінки. Однак, усвідомлення ціннісного ставлення є визначальним, тому що дає можливість здійснити його перенесення з однієї сфери життя до іншої (О.І. Донцов).

Ціннісне ставлення до професії, життя як наукова дефініція в психології майже не представлено, досліджень психологічного змісту ціннісного ставлення до професійної діяльності замало. Проте у філософії (Ф.Т. Михайлов, Л.В. Фесенкова) обґрунтовується необхідність осмислення такого поняття. Впродовж ХХ стліття відбувалася переоцінка традиційних цінностей, спрямованість масової свідомості на утилітарні цінності знищує моральні та духовні ідеали гуманізму (І. В. Сілуянова, П. Беннер, К. Томпкінс), тому розвиток ціннісного ставлення до професії, життя, на думку філософів, є гострою проблемою сучасності.

Ціннісне (неціннісне) ставлення до професії віддзеркалюється в усіх сферах життя, зумовлює політичні, економічні, соціокультурні, міжособистісні стосунки. Так, Л.В. Фесенкова відмічає, що за поширеним уявленням про цінності життєдіяльності особистості дуже часто приховується знецінене ставлення до діяльності, життя, що має прояв у людських стосунках у вигляді егоїзму, егоцентризму, прагматизму, агресивності та ін. У творчості моральна бідність має прояв у технологізованості процесу створення «продукта», що оцінюється як бездушність (М.М. Семенов). Отже, ціннісне ставлення до професії й життя є суттєвою необхідністю.

Проте саме фахівці творчих професій відчувають потребу у ціннісному ставленні до професійної діяльності. Власне творчість й ціннісність взаємопов'язані і є суттєвою передумовою професійної самореалізації фахівців цього спрямування. Втім у науковій літературі недостатньо досліджень, що розкривають специфіку зазначеної проблеми. Тому представлений аспект висвітлено у науковій статті.

Вихідні передумови. Встановлення ціннісного ставлення до професії є більш ймовірним, якщо підґрунтям професійної мотивації майбутніх фахівців – творчих професій є спрямованість на ціннісне ставлення до людини, життя, світу, краси, у структурі ціннісних орієнтацій – духовно-моральні цінності креативного та альтруїстичного характеру, а також професійно-пізнавальні установки щодо служіння Любові, Краси, Людині (О.Р. Фонарьов, Е. Доун, Е. Лоуї та ін). У творчих професіях ціннісне ставлення до професії, життя виявляється у готовності майбутніх фахівців творчих професій вести духовний діалог через власну професійну діяльність з людиною, враховуючи її потреби, особливості ситуації, соціуму, історичних подій (Г.В. Малигіна, А.-М. Гетманн-Сиферт та ін.)

Підходи щодо розвитку ціннісного ставлення до професії, життя ще майже не розроблені, проте філософи, соціальні психологи акцентують увагу на тому, що в основу такого ставлення покладені певні світоглядні позиції, від яких залежить розуміння природи цінностей, життя, людини (І.В. Сілуянова, Л.В. Фесенкова).

Формулювання цілей і постановка завдань статті. У статті ми викладемо частину результатів наших досліджень, спрямованих на визначення особливостей ціннісного ставлення до професії у майбутніх фахівців творчих професій.

Виклад методик і результатів досліджень. Звернення до традиційних духовно-моральних цінностей є особливо актуальним у наш час в умовах ціннісної кризи. Таким чином, щодо розвитку ціннісного ставлення до професії у майбутніх фахівців творчих професій можна стверджувати про спрямованість та структуру ціннісних орієнтацій, ціннісних установок до професійної діяльності. Розвиток ціннісного ставлення до професії, життя передбачає трансформацію усталеного стереотипу про професійну діяльність фахівців творчих професій як таку, що ґрунтується на творчій діяльності, яка постає у вигляді відповідних технологій, гедоністичної та егоцентричної спрямованості. На перший план виступає роль переживання й переосмислення життєвого досвіду людини у розвитку ціннісного ставлення до професії, життя власного та іншої людини. У дослідженнях особливостей розвитку ціннісної сфери визначається, що ще у юнацькому віці відбувається становлення самостійності, відповідальності людини за власні дії, вчинки, здібність приймати смисложиттєві рішення, закріплення світоглядних орієнтацій, визначення перспектив та цілей життя, розбудова життєвої

стратегії, професійне самовизначення й вибір партнера для життя, спрямованість до самоздійснення (О.Є. Сапогова, О.В. Толстих).

Таблиця 1.

Форми прояву у майбутніх фахівців творчих професій ціннісного ставлення до професії, життя

<i>Форми прояву ціннісного ставлення до професії, життя</i>		
<i>Назва</i>	<i>Характеристика</i>	<i>Види</i>
Спрямованість особистості	Інтегративна характеристика особистості	Утворювальна або споживацька, егоїстична або альтруїстична
Ціннісні орієнтації	Система загальних життєвих цінностей, що віддзеркалюють особистісну значущість для фахівців творчих професій окремих сфер життя людини	Цінності професійні, сімейні, моральні, матеріальні, здоров'я, щастя та ін.
Ціннісні установки у професійній діяльності	Готовність вести себе певним чином у типових професійних ситуаціях	Домінування гуманності у творчому процесі або превалювання технологічних аспектів діяльності

Особистісне та професійне самовизначення, що є характерними для віку пізньої юності, визначають зазначений віковий період як сенситивний задля розвитку ціннісно-смыслової сфери, котрий є природнім або сформованим в умовах виховання та освіти. Особливістю молоді є її відособленість від дорослих (батьків, викладачів), максималізм, нетерпіння до моралізаторства, стремління щодо незалежності, протистояння консервативності старшого покоління, що ускладнює вплив дорослих на розвиток ціннісної сфери молодих людей. Окрім цього, спрямованість до реалізації індивідуальних можливостей знижує рівень ідентифікації себе з іншими й надає можливість для набуття особистісних властивостей, трансформації їх у власні принципи життя.

Проте ціннісна криза, що охоплює сучасне суспільство, редукування у суспільній свідомості духовно-моральних цінностей, просування гедонізму та егоїзму блокує прояв та розвиток глибинних особистісних цінностей. У соціологічних та соціально-психологічних дослідженнях ціннісно-мотиваційної сфери молоді зафіксовано превалювання утилітарно-прагматичних цінностей егоїстичного та споживацького характеру (В.Т. Лісовський, Н.М. Лебедева, С.М. Волочков, Д.С. Єрмоленко), егоїстично-прагматична мотивація молоді, котра обирає творчі професії (Г.С. Денисова, Р.Х. Шогенов та ін.). Ці дані говорять про те, що ціннісна криза сучасного суспільства є характерною для молоді й підтверджують актуальність вивчення умов для цілеспрямованого розвитку ціннісної сфери молоді у бік духовно-моральних цінностей та пошук оптимальних засобів освіти як становлення особистості.

Аналіз динаміки професійних цілей студентів – майбутніх фахівців творчих професій свідчить про недостатнє розуміння ними необхідності постійного фахового самовдосконалення, врахування конкретних методичних аспектів майбутньої

діяльності, а також про загальну вузькість змістового репертуару цілей, що актуалізує доцільність створення програм, спрямованих на розвиток їх професійного самопроекування.

Протягом навчання відстежується динаміка показників творчої і загальної активності, соціальної корисності та професійної спрямованості (за тестом «Діагностика мотиваційної структури особистості» В.Е. Мільмана), яка виявляється у їх зростанні на перших етапах навчання, зниженні на 3-4-х курсах та наступному підвищенні у випускників.

Узагальнення результатів кореляційного аналізу дозволяє констатувати наявність взаємозв'язків між параметрами всередині блоку власне професійної спрямованості та взаємозалежностей з професійними смисложиттєвими орієнтаціями і варіантами позитивного ціннісно-смиислового ставлення. Ці взаємозв'язки є динамічними і характеризуються зростанням на перших етапах навчання (у діапазоні переважно від $r=0,35\div 0,6$), деяким зниженням їх інтенсивності та міцності у студентів 3-4-х курсів (здебільшого $r=0,35\div 0,55$) та досягненням найвищого рівня інтегрованості у випускників ($r=0,5\div 0,75-0,8$).

В цілому можна констатувати розвиток професійної спрямованості студентів – майбутніх фахівців творчих професій, який характеризується зростанням динаміко-інтегративних тенденцій якісних та кількісних показників цього блоку на перших етапах навчання, зниженням їх всередині навчального процесу та наступним підвищенням наприкінці професійної підготовки.

Для дослідження компонентів третього блоку мотиваційної готовності застосовувалась модифікована нами «Методика вивчення мотивів навчальної діяльності студентів» О.О. Реана і В.О. Якуніна. Отже на перших етапах навчання у майбутніх фахівців творчих професій виразно домінує внутрішня мотивація навчальної діяльності, змістом якої є бажання здобути професію, пізнати внутрішній світ людей. Разом з тим у студентів 3-го курсу суттєво зростає компонент зовнішньої позитивної мотивації, представлений бажанням отримати диплом про вищу освіту та забезпечити собі позитивний імідж серед оточуючих самим фактом навчання на цій спеціальності. Слід зауважити, що у четвертокурсників, крім зовнішнього позитивного компонента мотивації, представлений також і негативний варіант, який акумулює в собі прагнення уникнути проблем під час сесії та дієвість примушування до навчання з боку батьків.

Ця тенденція супроводжується незадоволеністю процесом професійної підготовки у третьокурсників (за даними анкетування) та різким зниженням ставлення до навчання у студентів 4-го курсу (за «Шкалою ставлення до навчання» Ю.М. Орлова). Подібні зрушення виявили Д. Завалішина, Т. Кадикова, Н. Хазратова, О. Гейник, Н. Войтович, А. Земба, І. Кравченко та ін., констатуючи наявність кризи професійного становлення, яка припадає саме на середину навчання і завершується до кінця етапу здобуття освіти. У зв'язку з останнім нами з'ясовано, що у випускників стабілізується переважно внутрішня мотивація навчальної діяльності, а компонент зовнішньої позитивної мотивації представлений бажанням отримати диплом та забезпечити достойне матеріальне становище, що є цілком зрозумілим як для прагнень п'ятикурсників.

Вивчення професійної мотивації за методикою І.Г. Кокуріної дало змогу встановити, що компонент мотивів, релевантних праці фахівців творчих професій, протягом навчання становить близько 47-52% від усього їх спектру. При цьому

спостерігається зниження показників мотивів перетворення і досягнення на 3-му курсі, мотиву комунікації на 4-му курсі та наступна їх стабілізація у п'ятикурсників.

Інтегративні процеси між параметрами блоку навчально-професійної мотивації, професійними смисложиттєвими орієнтаціями, позитивним ціннісно-смысловим ставленням студентів до професії, параметрами професійної спрямованості характеризуються зростанням інтенсивності та міцності взаємозв'язків на перших етапах навчання (в середньому від $r=0,4\div 0,55$ у студентів 1-го курсу, до $r=0,5\div 0,7$ у студентів 2-3-курсів), деяким їх зниженням на 4-му курсі (переважно $r=0,4\div 0,6$) та досягненням найвищого рівня інтегрованості на завершальному етапі навчання (здебільшого $r=0,55\div 0,7-0,77$ у випускників).

В цілому наявні динаміко-інтегративні тенденції у формуванні мотиваційної готовності студентів – майбутніх фахівців творчих професій до майбутньої професійної діяльності, які виявляються в наступному: протягом професійної підготовки спостерігається зростання якісних і кількісних показників та інтеграція параметрів мотиваційної готовності студентів, їх зниження на 3-4-х курсах та наступне підвищення і досягнення максимального рівня інтегрованості у випускників.

Динаміка взаємозв'язків смисложиттєвих орієнтацій студентів – майбутніх фахівців творчих професій та параметрів їх мотиваційної готовності до професійної діяльності виявляється в інтеграції професійних смисложиттєвих орієнтацій, зростанні інтенсивності та міцності їх взаємозв'язків з параметрами мотиваційної готовності на перших етапах навчання, їх зниженні на 3-4-х курсах та досягненні найвищого рівня інтегрованості у випускників.

Окрім цього, в процесі емпіричного дослідження ми з'ясували специфіку взаємозв'язку ціннісного ставлення до професії у представників типу: «людина – художній образ» та особистісними властивостями. Задля цього ми використали метод побудування класифікаційних дерев у процесі роботи з окремими провідними показниками особистісних властивостей. Це дозволяє виявити порогові значення для груп майбутніх фахівців із виокремленими показниками (особистісні властивості).

У майбутніх фахівців творчих професій із високим рівнем ціннісного ставлення до професії виявлено суттєву різницю в представленості суб'єктивної оцінки впливу професійної діяльності на задоволеність життям в цілому. Результати представлено у таблиці

Таблиця 2.

Результати оцінки ціннісного ставлення до професії майбутніми фахівцями творчих професій (до та після заходів)

Показники	Ціннісне ставлення до професії (до заходів)	Ціннісне ставлення до професії (після заходів)
«Мета»	32,1±1,2	39,5±1,0
Процес	31,1±1,1	36,1±1,2
Результат	25,8±0,3	34,7±0,6
ЛК – Я	24,3±0,6	27,0±0,1
ЛК – життя	34,9±0,1	39,3±0,1

За результатами аналізу даних таблиці варто відзначити, що показники задоволеністю життям (за методикою СЖО Д.О. Леонтєва) виявляють взаємозв'язок із ціннісним ставленням до життя у представників типу: «людина – художній образ», майбутніх фахівців творчих професій. Після задіяння відповідних формувальних заходів ми спостерігаємо стійку тенденцію щодо підвищення показників задоволеності життям.

За результатами аналізу даних таблиці варто відзначити, що показники задоволеністю життям (за методикою СЖО Д.О. Леонтєва) виявляють взаємозв'язок із ціннісним ставленням до життя у представників типу: «людина – художній образ». Так, після задіяння формувальних заходів значно покращуються показники смисложиттєвих орієнтацій.

Окрім цього, за результатами емпіричних даних нами було проведено аналіз взаємозв'язку показників «ціннісне ставлення до професії» й «особистісні властивості». Виявлено тенденцію щодо підвищення даних, котрі віддзеркалюють особистісні властивості (16 PF Кеттелла).

Сформованість показників емоційно-ціннісного ставлення до професії є також аргументом щодо необхідності цілеспрямованої підтримки формування емоційно-ціннісного ставлення до професії студентів саме творчих спеціальностей. Відтак, активне соціально-психологічне навчання засобам професійної саморегуляції, формування готовності щодо особистісного і професійного саморозвитку, позитивного «Я-образу», комунікативно-рефлексивних умінь сприяє оформленню емоційно-ціннісного ставлення до професії, віднайденню перспектив професійних, життєвих, психологічної готовності щодо попередження й подолання професійних криз.

Час навчання у вищій школі припадає на специфічний зламний момент у формуванні особистості людини. Це обумовлено рядом вікових та психологічних особливостей. Як відомо, особистість людини формується в її активній діяльності. Головною ж для студентів протягом навчання у вищій школі є навчально-пізнавальна діяльність. Вона полягає не лише в отриманні певної суми знань, а в набутті професійної спрямованості, що особливо важливо для успішної роботи у подальшому як фахівця. В цьому процесі вагому роль відіграє рід чинників, таких як формування позитивної «Я-концепції», розвиток спеціальних здібностей, сприятлива атмосфера в колективі, включаючи і сферу стосунків студентів та викладачів вnz тощо.

Серед шляхів формування професійної спрямованості варто виокремити такі:

- роз'яснення соціальної значущості обраної спеціальності,
- переконання студентів в можливості оволодіти професією;
- організація навчально-виховного процесу із урахуванням вимог їхньої майбутньої професійної діяльності.

Головною передумовою успішного формування професійної спрямованості студентів є позитивна мотивація вибору спеціальності. Становлення особистості студента як майбутнього фахівця супроводжується «професіоналізацією» психологічних процесів і станів, розвитком професійної спрямованості й самостійності, загальним соціальним і духовним «дозріванням» студента.

Професійна гідність це переживання особистістю своєї цінності як представника певної професійної спільноти, що ґрунтується на двох взаємозалежних складових: ціннісному ставленні до себе як до професіонала (усвідомлення професійно-особистісної значимості) і шанобливому ставленні до колег.

Феномен «професійної гідності» містить когнітивну, емоційно-оцінну й поведінкову складові. Когнітивний компонент віддзеркалює усвідомлення особистістю своєї цінності як професіонала, ціннісно-значеннєві утворення пов'язані з «образом Я» – представника певної професійної групи. Емоційно-оцінний компонент включає переживання особистістю власної цінності як професіонала, емоційне ставлення до ситуацій, що сприяють (ущемлюють) професійну гідність, поважливе ставлення до колег. До змістовних елементів поведінкового компонента ми відносимо прагнення до професійного розвитку й удосконалення, регуляцію поведінки відповідно до ціннісного ставлення до себе й інших як професіоналів і професійної діяльності як цінності.

Зіставлення семантичних просторів понять «гідність» і «професійна гідність» дозволяє виявити:

- у свідомості особистості гідність й професійна гідність пов'язані з такими категоріями, як ставлення до себе й до іншої людини як до цінності; мораль і моральність; воля й незалежність; зовнішні атрибути; «сила Я»; професійна кваліфікація й компетентність; ділові якості; суспільна значимість; вольові й інтелектуальні властивості особистості; самовдосконалення;
- категорії, котрі розрізняють гідність й професійну гідність: специфіка професійної діяльності; ціннісне ставлення до професійної діяльності; професійний статус; матеріальний чинник; професійний розвиток.

Значущий вплив на формування уявлень фахівця щодо професійної гідності здійснюють особливості сфери діяльності й організаційної культури. Найсуттєвішими характеристиками, котрі вирізняють фахівця з високим рівнем професійної гідності, є:

- сформованість професійної свідомості;
- емоційно-позитивне ставлення до себе як до особистості та професіонала й до колег;
- прагнення до професійного розвитку;
- упевненість у можливості досягнення поставлених професійних цілей;
- регуляція поведінки у відповідності із ціннісним ставленням до себе й інших як до професіоналів і професійної діяльності як цінності;
- сформоване позитивне самоствавлення, самоповага;
- внутрішній локус контролю;
- задоволеність процесом роботи, престижем професії, спеціальності.

В розділі викладено результати емпіричного аналізу проблеми дослідження, зокрема, здійснено огляд емпіричних даних щодо емоційно-ціннісного ставлення до майбутньої професії у студентів майбутніх фахівців творчих професій, виявлення їх схильності до професійного саморозвитку.

Результати емпіричного дослідження, задіяна система психологічного супроводу дозволяють відзначити ефективність заходів щодо створення ефективної групової взаємодії, спрямованої на оволодіння комунікативними уміннями, утворення психологічної довіри в групі.

Реалізовані релаксаційні вправи, посприяли оволодінню уміннями результативної поведінки, створенню атмосфери відкритості й груповій спільності.

Висновки та подальші перспективи досліджень. Отже, в цілому формування ціннісного ставлення до професії сприяє покращенню показників задоволення життям, формуванню особистісних властивостей, котрі уможливлють об'єктивне ставлення та сприйняття світу, себе та інших людей.

На підставі теоретико-експериментальних положень нашого дослідження впливає, що цілеспрямований психологічний супровід оформлення емоційно-ціннісного ставлення до майбутньої професії студентів майбутніх фахівців творчих професій сприяє формуванню їх професійної ідентичності, позитивному ставленню до професійної діяльності, психологічній готовності щодо криз професійної діяльності, попередженню професійного вигорання. Задіяні заходи виявилися як ефективні.

Перспективи подальших досліджень упрозорюються у розробці програм підвищення ефективності підготовки спеціалістів професійної сфери: «людина – художній образ» завдяки поширенню сфери їх професійної діяльності, подолання протиріч в індивідуальній і соціальній ідентичності; формуванні умінь у студентів створення власної професійної позиції.

Список використаних джерел

1. Леонтьев Д.А. Психология смысла: природа, строение и динамика смысловой реальности. – М.: Смысл, 1999. – 487 с.
2. Моляко В.А. Актуальні соціально-психологічні аспекти проблеми обдарованості // Обдарована дитина. – 1998. - № 1. – С.3 – 5.
3. Татенко В.А. Психология в субъектном измерении: Монография. – К.: Просвіта, 1996. – 404 с.
4. Теплов Б.М. Проблемы индивидуальных различий. – М.: Наука, 1961. – 276с.
5. Титаренко Т.М. Життєвий світ особистості у межах і за межами буденності. – К.: Либідь, 2003. – 376 с.

Spisok vikorostanih dzherel

1. Leont'yev D.A. Psikhologiya smysla: priroda, stroenie i dinamika smyslovoy real'nosti. – М.: Smysl, 1999. – 487 s.
2. Molyako V.A. Aktual'ni sotsial'no-psikhologichni aspekti problemi obdarovanosti // Obdarovana ditina. – 1998. - № 1. – S.3 – 5.
3. Tatenko V.A. Psikhologiya v sub"ektnom izmerenii: Monografiya. – К.: Prosvita, 1996. – 404 s.
4. Teplov B.M. Problemy individual'nykh razlichiy. – М.: Nauka, 1961. – 276s.
5. Titarenko T.M. Zhitteviy svit osobistosti u mezhakh i za mezhami budennosti. – К.: Libid', 2003. – 376 s.

Vozna Valentine Y. Value attitude to the profession as a factor of professional dignity of future professionals of creative professions. The article based on the results of theoretical analysis and experimental research data shows the relationship between the parameters: «value attitude to the profession» and «motivational readiness for professional work». Determine the specific features of the relation to the profession of the future specialists of creative professions.

The analysis of the professional goals of students – future professionals of creative professions suggests a lack of understanding of the need for continuous professional improvement, taking into consideration the methodological aspects of future activities, as well as on the general objectives of the narrowness of the semantic repertoire that updates the preparation of a program aimed at developing their professional self-realization. Throughout the program is monitored and creative dynamics of total activity, social utility and professional orientation. Based on theoretical and experimental provisions of our study showed that targeted psychological support registration emotional and value attitude to the future career of students future professionals of creative professions contributes to their professional identity, positive attitude to the professional activity, psychological readiness for management of professional activity, prevention of burnout. Involved measures proved to be effective.

Keywords: *future specialists of creative profession, motivational readiness to professional activity, value attitude to the profession.*